

KORXONA MA'LUMOTLARINI XAFSIZLIGNI TAMINLASH YO'LLARI VA VOSITALARI

Nasirullayev Fathullo Valilulla og'li

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent Axborot Texnologiyalari Universiteti

Kompyuter inqiniring (Amaliy dasturiy vositalarni loyihalash) magistri

Telefon: +99894 038 51 50

E-pochta: n.f.v.0417@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada korxonalar ma'lumotlari iqtisodiy xavfsizligini baxolashning ko'rsatkichlar tizimi yoritib berilgan. Shuningdek iqtisodiy xavfsizlik mezonlari to'plami va ularni tashkil yetuvchi ko'rsatkichlar o'rganilgan. Bundan tashqari korxonaning iqtisodiy xavfsizligiga tahdidlar darajasini aniqlash uchun yekspert baholash usullaridan foydalanish imkoniyatlari ko'rib chiqilgan. Korxonalarining iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash bo'yicha tavsiyalar ham bayon etilgan.

Kalit so'zlar: iqtisodiy xavfsizlik, foyda funksiyasi, iqtisodiy xavfsizlik koeffitsienti, moliyaviy mustaqillik koeffitsienti.

KIRISH

Xavfsizlik muammolarining dolzarbligiga qaramay, korxonalarining iqtisodiy xavfsizligi va uni baholash ko'rsatkichlari tizimi yetarlicha o'rganilmaganligi va uning darajasini hozirgi zamon talablariga qanchalik darajada javob berish dolzarb masalalardan biri bo'lib kelmoqda. Ta'kidlash kerakki, mamlakatimizda bunday baholashning umume'tirof yetilgan metodologiyasi mavjud yemas.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Ma'lumki, mezo, makro- va mikro darajada iqtisodiy xavfsizlik darajasining mohiyati tegishli mezonlar va ko'rsatkichlar orqali aniqlanadi.

Iqtisodiy xavfsizlik mezonlari to'plami va ularni tashkil yetuvchi ko'rsatkichlar o'rganilayotgan sub'ektning faoliyatiga, uning iqtisodiy holatiga ta'sir ko'rsatadigan barcha tarkibiy qismlarini aks yettirish uchun imkon qadar ma'lumotlar aniq bo'lishi shuningdek, iqtisodiy xavfsizlikka munosib tahdidlarni aniqlashga ye'tibor qaratish lozim bo'ladi. Iqtisodchi olim V.k. Senchagov ta'kidlaganidek, iqtisodiy xavfsizlik mezoni bu – iqtisodiy xavfsizlik mohiyatini aks yettiruvchi yeng muhim jarayonlar nuqtai nazaridan iqtisodiyotning holatini baholashdir.¹ Iqtisodiy xavfsizlikni baholash mezonlari bo'lishi mumkin, bular: resurs salohiyatiningholati va uni rivojlantirish imkoniyati, resurslar, kapital, mehnat omillari-dan samarali foydalanish darajasi,

iqtisodiyotning raqobatbardoshligi, tashqi tahdidlarga qarshi turish qobiliyati va ijtimoiy nizolarni hal qilish imkoniyati kabi omilarni keltirish mumkin.

shunday qilib, iqtisodiy xavfsizlik darajasini baholash uchun iqtisodiy xavf-sizlik darajasini iqodalovchi ko'rsatkichi, E multiplikativ taklif qilingan

$$E = d_m * k_{ma} * k_{me}$$

Ushbu ko'rsatkichni baholashning eng yuqori qiymati bitta. Agar E birlikdan katta yoki teng bo'lsa, unda iqtisodiy daraja xavfsizlik nafaqat yuqori darajada, balki tashqi muhitda yuzaga keladigan iqtisodiy xavfsizlikka tahdidlarni muvaffaqiyatli hal qilish uchun korxonaga o'z resurslariga yega bo'lishi lozim. Agar E ning qiymati birlikdan kam bo'lsa, unda iqtisodiy xavfsizlik tizimidagi determinantlarni batafsil tahlil qilish kerak.

k_{ma} – tizimdagi makro daraja determinantlarining ta'siri koeffitsienti yekspert baholash natijasida olingan parametrlarning o'rtacha qiymati sifatida olingan korxonaning iqtisodiy xavfsizligini belgilaydi;

k_{me} – tizimdagi mezoskalning determinantlarining ta'siri koeffitsienti yekspert bahosi natijasida olingan parametrlarning o'rtacha qiymati sifatida olingan korxonaning iqtisodiy xavfsizligini belgilaydi.

Mavjud resurslarning zarur miqdoriga muvofiqligini aniqlash tartibi iqtisodiy xavfsizlikni baholashning keng qamrovli metodologiyasining yelementlaridan biridir. Muvofiqlikni baholash uchun tavsiya yetilgan hisoblash kattaliklar d_{mi} – korxonaga tarkibiy qismlari uchun mavjud resurslarning yetarliligini tavsiflovchi o'rtacha qiymat;

d_{mi} – korxonaga tarkibiy qismlari uchun mavjud resurslarning yetarliligini tavsiflovchi qiymat;

$$d_{mi} = \frac{d_{ij}}{d_{ij}}$$

i – tegishli (moliyaviy, intellektual xodimlar, texnik va texnologik axborotxom ashyosini boshqarish yoki sotish);

j – i -chi komponentning mos keladigan ko'rsatkichi;

m – har bir j -uchun standartlashtirilgan qiymatni hisoblashning eng yuqori qiymati.

shunday qilib, m har biri uchun hisoblanadi Har bir belgi uchun standartlashtirilgan indikator qiymatlarining geometrik o'rtacha qiymati sifatida resurslarning tarkibiy iqtisodiy xavfsizlik tizimidagi mikro darajani aniqlovchi qismidir. Ushbu ko'rsatkichlar tizimi 1-jadvalda keltirilgan.

Korxonalarni iqtisodiy xavfsizligi darajani baholash uchun ko‘rsatkichlar tarkibi

№	Komponentlar	Komponentlarni tavsiflovchi ko‘rsatkichlar
1.	<i>Moliyaviy ko‘rsatkichlar</i>	Likvidlilikning joriy nisbati
		Moliyaviy mustaqillik koeffitsienti
		Xavfsizlik nisbati CoC
		Qarz olish yoki investitsiya olish ehtimoligi murojaat qilinishi
2.	<i>Intellektual kadrlar ko‘rsatkichlar</i>	kasbiy malaka darajasi
		Xodimlarning mehnat intizomi buzmagalik ulishi
		kadrlarning doimiylik koeffitsienti
3.	<i>Texnologik ko‘rsatkichlar</i>	Texnologiyalashgan jarayoni ulushi, innovatsiyani qoplanishi
		ishlab chiqarishda texnologiyalashganlik darajasi
4.	<i>Axborot ko‘rsatkichlari</i>	tijorat sirlarini saqlash yehtimoli
		kompyuter texnikasining ishonchlilik darajasi
5.	<i>Resurslar holatini ifodalovchi ko‘rsatkichlar</i>	asosiy vositalarning saqlash muddati
		resurs bilan ta‘minlash koeffitsienti
		mehnatni avtomatlashtirish koeffitsienti
6.	<i>Boshqaruv darajasini ifodalovchi ko‘rsatkichlar</i>	menejerlarning kasbiy darajasi
		kompaniya obro‘si
		boshqaruv apparati ish haqining kamligi va ishchilarning asosiy toifasi
7.	<i>Savdo holatini ifodalovchi ko‘rsatkichlar</i>	sotishni rivojlantirish darajasi
		mahsulot sifati

Muayyan iqtisodiy vaziyatga qarab, ular sharoitlar ta‘sirida o‘zgarishi kerak, shuningdek, qiymat qiymatlari va ularni hisoblash usullari ro‘yxati. Bir qator ko‘rsatkichlar uchun yeng yuqori ko‘rsatkichlar hisoblab chiqilgan.

XULOSA VA MUNOZARA

Xulosa qilib aytish mumkinki, ushbu ko‘rsatkichlardan foydalanish orqali korxonaning iqtisodiy xavfsizligini baholash mumkin. Mavjud resurslar hajmining iqtisodiy xavfsizlikni ta‘minlash bazifalariga muvofiqi tahlili uning tarkibiy qismlari bo‘yicha baholanadi. Baholash orqali korxonaning iqtisodiy xavfsizligini ta‘minlash bo‘yicha chora tadbirlar ishlab chiqiladi.

ADABIYOTLAR RO`YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008 yil 15 iyuldagi «Innovatsion loyihalarni va texnologiyalarni ishlab chiqarishga tatbiq etishni rag‘batlantirish bora sidagi qo‘shimcha choratadbirlar to‘g‘risida»gi PQ916son qarori. <https://lex.uz/ru/docs/1372342>
2. Savdo iqtisodiyoti muammolari. O‘quv qo‘llanma. // G‘.H.Qudratov, B.A.Abdukarimov, M.Q.Pardaev, A.Bektemirov, Sh.A.Sultonov, F.B.Abdukarimov, U.N.Normurodov, Z.S.Artikov, O.M.Pardaeva, Sh.Sh.Negmatova; // I.f.d., professor M.Q.Pardaevning umumiy tahriri ostida.
 - T.: “IQTISODMOLIYA” nashriyoti, 2016. – 430 bet.
3. Xaydarov M.T., Muminov N.G. Davlat xaridlari bo‘yicha axborot portalini amal qilishini tashkil etish tamoyillari // *Ekonomika i finansy (Uzbekistan)*. 2011. № 3. B.8995.
4. Samuelson P., «Ekonomika» T., INAO, «ALGON» VNIISI, 1992, s.36.
5. Kotler F. «Osnovy marketinga». M., Progress, 2010 s. 54